

1. Ahonniska-Assa J., Polack O., Saraf E., Wine J., Silberg T., Nissenkorn A., Ben-Zeev B. Assessing cognitive functioning in females with Rett syndrome by eye tracking methodology. *Neurol* 2018 Jan; 22(1).
2. Bibat G., Smith-Hicks C. L., Gupta S., Ewen J.B., Hong M., Kratz L., Kelley R., Tierney E., Vaurio R., Sanyal A., Yenokyan G., Brereton N., Johnston M. V., Naidu S. Randomized open-label trial of dextromethorphan in Rett syndrome. *Neurology* 2017 Oct 17;89(16).
3. Chou M. Y., Chang N. W., Chen C., Lee W. T., Hsin Y. J., Siu, K. K., Hung P. L. The effectiveness of music therapy for individuals with Rett syndrome and their families. *Journal of the Formosan Medical Association* 2019 Dec, 118 (12).
4. Neul J.L., Kaufmann W.E., Glaze D.G. Rett syndrome: revised diagnostic criteria and nomenclature. *Ann Neurol.* 2011 Dec; 68(6).
5. Chen Y., Smith L.B. Joint attention without gaze following: Human infants and their parents coordinate visual attention to objects through eye-hand coordination. *PLoS One* 2013 Nov, 8(11).

Кобильченко Вадим Володимирович,
доктор психологічних наук, професор,
ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України,
м. Київ, Україна

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ДЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ

У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Соціальний розвиток особистості є одним з аспектів соціалізації, її засобом і результатом, який розуміється в культурології, соціології та філософії як тривалий процес операційного оволодіння дитиною певними програмами діяльності та поведінки, характерними для тієї чи іншої культурної традиції; як процес інтеріоризації індивідом суспільних знань, цінностей і норм; як процес засвоєння і активного відтворення індивідом соціального досвіду. Отже, під терміном «соціалізація» розуміється процес входження дитини в нову

соціальну спільність, присвоєння нею нової системи цінностей, норм і відносин.

Термін «соціалізація» відповідає тим психологічним концепціям, які стверджують, що людина на момент народження є асоціальною істотою. Відповідно до цього, соціалізація – це процес перетворення асоціального індивіда у соціальну особистість, що володіє прийнятними в суспільстві формами поведінки, необхідними соціальними нормами та ролями. Такий погляд на розвиток соціальності людини є найбільш характерним для психоаналізу, проте ідея соціалізації у психоаналізі практично не розглядається. Натомість, дана ідея знайшла широке застосування у американській соціальній психології – у теоріях соціальних ролей та соціального наuczіння.

Це стає цілком зрозумілим, якщо розглядати соціалізацію як результат соціального наuczіння, основними видами якого є: оперантне, вікарне та вербальне (символічне) наuczіння. Усі наведені види наuczіння являють собою основні способи отримання життєвого досвіду. Тобто, під соціалізацією слід розуміти процес засвоєння індивідом досвіду суспільного життя та соціальних стосунків. Внаслідок соціалізації людина набуває тих особистісних рис і якостей, соціальних ролей, форм поведінки, цінностей та переконань, які необхідні їй для нормального життя у суспільстві. Соціалізація передбачає активну участь самого індивіда в освоєнні культури людських стосунків, та у формуванні певних соціальних норм, ролей і функцій, отриманні знань та умінь, необхідних для успішної реалізації даних стосунків. Отже, завдяки соціалізації люди вчаться жити спільно та ефективно взаємодіяти між собою.

Соціалізація детермінована певними чинниками: соціальними інститутами; взаємовпливом людей у процесі спілкування та спільної діяльності; первинним досвідом, що пов'язаний з періодом раннього дитинства, з формуванням основних психічних функцій та елементарних форм поведінки; процесами саморегуляції, що співвідносяться з поступовою заміною зовнішнього контролю індивідуальної поведінки на внутрішній самоконтроль.

Механізм соціалізації можна охарактеризувати як поступове розширення, на основі набутого індивідом соціального досвіду, сфери його діяльності й спілкування, як процес становлення самосвідомості й активної життєвої позиції.

Таким чином, розширення та поглиблення соціалізації індивіда відбувається у трьох основних сферах: діяльності, спілкуванні, самосвідомості. У сфері діяльності соціалізація виявляється в розширенні видів діяльності, її осмисленні індивідом. У сфері спілкування відбувається розширення кола спілкування, збагачення його змісту, пізнання інших людей, розвиток умінь спілкування. В сфері самосвідомості формується образ власного «Я» як активного суб'єкта діяльності, загальна самооцінка, відбувається осмислення своєї соціальної приналежності, соціальної ролі.

Особливе значення у соціалізації індивіда має розвиток його контактів з іншими людьми, оскільки завдяки цим контактам дитина починає правильно сприймати й оцінювати себе та інших. Крім того, саме у процесі соціальної взаємодії, яку індивід інтеріоризує, він стає особистістю, набуває здатності бути не тільки об'єктом, а й суб'єктом соціальних впливів.

На етапі дошкільного дитинства складається нова соціальна ситуація розвитку, провідною діяльністю стає гра, під час якої дошкільники з порушеннями зору опановують інші види діяльності, засвоюють соціальні цінності та норми, взаємодіють з однолітками, внаслідок чого у них виникають важливі новоутворення у психічній та особистісній сферах, відбувається інтенсивний інтелектуальний та моральний розвиток дитини, формується готовність до навчання у школі.

Зазвичай соціалізація проходить етапи, що збігаються з так званими життєвими циклами. Вони позначають найважливіші віхи в біографії дитини, які цілком можуть служити якісними етапами становлення соціального «Я». Життєві цикли пов'язані зі зміною соціальних ролей, з придбанням нового статусу, відмовою від колишніх звичок, оточення, дружніх контактів, зміною звичного способу життя. Кожен раз, переходячи на нову сходинку, вступаючи в

новий цикл, людині доводиться багато чому перенавчатися. Цей процес розпадається на два етапи, які отримали в науці назви «десоціалізація» і «ресоціалізація».

Серед причин десоціалізації зокрема можна назвати порушення первинної соціалізації, а саме: нездоровий психологічний клімат родини, неправильне виховання в родині, неповна родина, виховання поза родиною. У нездоровий психологічний клімат родини свій внесок роблять конфлікти її членів, а також невпевненість у собі батька, тривожність, емоційна нестійкість, ригідність матері тощо. Матері взагалі частіше батьків обумовлюють відхилення в особистісному розвитку дітей.

Залежно від причин, що її викликали, десоціалізація зумовлює принципово різні наслідки для особистості. У разі вимушеної десоціалізації її причиною є різка і несприятлива зміна соціальних умов. Нездатність особистості витримати тиск соціальних обставин штовхає її до ілюзорного відходу від реальності.

Натепер в Україні другий рік поспіль триває повномасштабна воєнна агресія, яку розв'язала російська федерація. На нашу думку, війна, без сумніву, є тим чинником, який породжує десоціалізацію дитини з порушеним зором, позаяк більшість дітей були змушені покинути рідні домівки і перебувають у внутрішній та зовнішній еміграції, деякі діти втратили свої родини або місяцями змушені переховуватись у підвалах та бомбосховищах, що унеможлиблює їх перебування в закладах дошкільної освіти, як це було понад рік тому. При потраплянні в такі екстремальні соціальні умови дитина може психічно та морально деградувати, оскільки те виховання і та соціалізація, яку дитина отримала перед цим, не могли підготувати її до виживання в подібних умовах.

Видатний американський соціолог Ірвінг Гоффман, визначив наступні ознаки десоціалізації :ізоляція від зовнішнього світу; постійне спілкування з одними і тими ж людьми; втрата колишньої ідентифікації; перейменування, заміна старого імені на «номер», і отримання статусу («депортований»,

«емігрант», «хворий» тощо); заміна звичної обстановки на нову, знеособлену; відвикання від старих звичок, цінностей, звичаїв і звикання до нових; втрата свободи дій.

Ресоціалізація означає засвоєння нових цінностей, ролей, навичок замість колишніх, недостатньо засвоєних або застарілих. У зарубіжній літературі під цим розуміється заміщення старих зразків поведінки і установок новими в міру переходу від однієї стадії життєвого циклу до іншої. Ресоціалізація – це процес повторного проходження соціалізації.

Таким чином, ресоціалізація та десоціалізація – це два стани, або форми прояву, соціалізації. Перша говорить про перенавчання в нових соціальних умовах (наприклад, еміграція в іншу країну). Друга свідчить про втрату раніше придбаного соціального досвіду в екстремальних умовах (наприклад, депортація).

У педагогіці ресоціалізація – це засвоєння нових навичок і цінностей, які повинні замінити колишні застарілі або недостатньо засвоєні. Весь цей процес спрямовується на осіб, які мають різні види відхилень у поведінці. Мета, яку переслідує ресоціалізація, – це відновлення втраченого соціального статусу, а також переорієнтація негативних установок. Вирішення даного завдання криється в позитивному ставленні педагогічно орієнтованого середовища до особистості.

У психології ресоціалізація завжди пов'язана з процесом десоціалізації. Іншими словами, ресоціалізація в психології — це досить цілеспрямований процес відновлення культурних і соціальних установок особистості, які були порушені внаслідок десоціалізації. Слід зазначити, що в дошкільному віці психіка вкрай пластична і діти легше піддаються процесу ресоціалізації. Крім того, в дитячому віці не так міцно сформовані різні соціальні та культурні зв'язки, тому робота по їх відновленню не настільки об'ємна.

Сім'я має приймати активну участь в ресоціалізації дитини. Річ у тім, що родина є першою й головною соціальною групою, яка активно впливає на формування особистості дитини дошкільного віку й виконує функцію

первинної соціалізації. Роль родини полягає у поступовому введенні дитини в суспільство. Первинна соціалізація у формуванні особистості відіграє особливо важливу роль, коли дитина ще несвідомо засвоює зразки й манеру поведінки, типові реакції старших на ті або інші проблеми. Крім того, в сім'ї дитина не тільки набуває перші соціальні знання і навички, а й повторно напрацьовує нові, позбавляючись від старих.

Таким чином, ресоціалізація залежить від того, яка атмосфера панує в сім'ї і методи виховання існують по відношенню до дітей. Сім'я – це перший інститут, який навчає дитину головним і важливим соціальним правилам і нормам життя, до яких вона має звикнути. На ресоціалізацію впливають світогляд батьків, їх методи виховання і спілкування з дитиною, рівень довіри і взаємної підтримки.

Головною кінцевою метою практичної психологічної роботи з подолання негативних наслідків десоціалізації дошкільників з порушеннями зору, породжених війною, та їх подальшої ресоціалізації має бути їхнє особистісне благополуччя.

Наостанок зазначимо, що благополуччя особистості по самій своїй природі є інтегральним соціально-психологічним утворенням, яке обумовлено різними факторами й чинниками, має свою складну внутрішню структуру та функції і є одним з головних критеріїв соціалізованості й адаптованості особистості, а також створює необхідні передумови для подальшого розвитку особистості й реалізації її потенціалу. Особистісне благополуччя одночасно є і результатом, і необхідною умовою повноцінного функціонування людини в соціумі, реалізації її внутрішнього потенціалу на різних етапах онтогенезу.

Список літературних джерел:

1. Кобильченко В.В. Психологічний супровід дітей дошкільного віку з порушеннями зору: монографія. Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2015. 205 с.